

УДК 371.134:53

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ДИДАКТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Опачко М.В.

Авторка статті розглядає проблеми формування готовності майбутнього вчителя фізики до управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів. Формування готовності до управління розглядається як один із ефективних засобів підвищення якості методичної складової підготовки педагога. Розкривається сутність готовності, запропонована модель формування готовності. Визначені параметри і критерії оцінки сформованості готовності вчителя до управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів.

Ключові слова: управління пізнавальною діяльністю учнів, готовність до управління, модель формування готовності до управління.

Підвищення якості освіти є актуальним завданням в сучасних умовах реформування освітньої галузі. Серед шести ключових принципів модернізації вищої освіти у контексті Болонських угод виокремлюється якість освіти, причому зауважується, що оцінка якості "буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях, і навичках, що отримали випускники" [5, с.13].

Розглядаючи проблеми та перспективи розвитку вищої освіти в Україні на рубежі століть В.П.Андрущенко відмічає, що "авторитет вузу як серед громадян, так і перед світом визначається ... якістю фахової й загальнокультурної підготовки його випускників" [1, с.334].

Якість освіти – це інтегрований показник, який визначається оцінкою сукупності параметрів: ефективності, інноваційності, результативності тощо. В.Г.Вікторов розглядає якість освіти як категорію, що відображає філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні аспекти освітнього процесу. Як одну із головних критеріїв ефективності освітньої системи якість трактують у наступних аспектах:

- 1) як суспільний ідеал освіченості людини;
- 2) як результат навчальної діяльності людини;
- 3) як процес організації навчання і виховання;
- 4) як показник функціонування освітньої системи [2, с.5]

Таким чином, одним із показників якості освіти є готовність випускника вузу до розв'язування професійно-орієнтованих задач (або інакше, вирішення задач в умовах, максимально наближених до професійних ситуацій), оскільки готовність до професійної діяльності є, крім іншого, результатом навчальної діяльності людини. Саме тому модернізація змісту вищої освіти спрямована на посилення практичної складової підготовки студентів, в тому числі, майбутніх вчителів фізики.

Розробка системи формування готовності вчителя до здійснення предметно-професійної діяльності, таким чином, якраз і сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх педагогів. У розглядуваному нами конкретному випадку йдеться про формування готовності вчителя фізики до управління пізнавальною діяльністю учнів (НПДУ): система формування готовності розглядається нами як один із шляхів забезпечення якості методичної (практичної) складової професійної підготовки.

Проблеми управління якістю освіти розкриваються в працях В.Дубицького, О.Ляшенка, В.Соболева, С.Степанова, О.Яковенка, В.Яковенка, А.Ускача; дослідження Т.Волобуєвої та Т.Лукиної присвячено питанням організації та проведенню моніторингових досліджень якості освіти; у дослідженні В.Вікторова якість освіти вивчається у філософсько-освітньому контексті; у дослідженні О.Мещанінова питання якості освіти розглядається

з точки зору функціонування освіти як соціального інституту. Питання оцінки якості навчально-виховного процесу його результативності розкрито в ряді досліджень, зокрема у дисертаційному дослідженні Л.Романишиної, у монографії Д.Чернилевського, в працях В.Беспалько та В.Гузєєва та інших.

Але готовність випускника вузу до реалізації професійних функцій як показник якості освіти (з точки зору освіти як процесу і результату навчання) в цих роботах не розглядається. Цим обумовлюється актуальність розглядуваної нами проблеми. Результатом підготовки майбутнього вчителя фізики до реалізації завдань дидактичного менеджменту є здатність здійснювати управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів (НПДУ).

Мета дослідження полягала у обґрунтуванні системи формування готовності вчителя фізики до управління НПДУ. Досягнення мети сприяло розв'язання наступних завдань:

- 1) постановка цілей і завдань дидактичного менеджменту;
- 2) розкриття поняття "готовність до управління НПДУ" на основі з'ясування сутності реалізації завдань дидактичного менеджменту;
- 3) розробка моделі готовності до управління НПДУ та визначення критеріїв оцінки сформованості готовності за розробленою моделлю.

Готовність до здійснення професійної діяльності – це інтегрований показник, що з одного боку відображає якість освіти (змісту, процесу, результату підготовки); а з іншого – це здатність фахівця успішно здійснювати професійну діяльність. Тому можна вважати, що показником якості підготовки педагога є його готовність до вирішення професійно значущих завдань. Розробка системи формування готовності педагога до управління НПДУ уможливила виокремлення складових, що забезпечують якість підготовки педагога в цілому.

У попередніх дослідженнях нами було визначено структуру дидактичного менеджменту, умови його реалізації [3]. Під дидактичним менеджментом розуміємо систему управління педагогом навчально-пізнавальною діяльністю учнів у процесі вивчення фізики. Отже формування готовності до реалізації дидактичного менеджменту (або до управління НПДУ) розглядаємо як складову методичної підготовленості педагога. Визначення сутності дидактичного менеджменту [4] уможливило виокремлення основних структурних компонент, що охоплюють:

- 1) проектування дидактичних систем;
- 2) організацію та управління дидактичним процесом;
- 3) моделювання взаємодії;
- 4) діагностику ефективності дидактичної системи

Метою дидактичного менеджменту є формування у майбутнього вчителя системи управлінських компетентностей, які забезпечують ефективність організації, здійснення та результативність управлінської діяльності у процесі дидактичної взаємодії.

Конкретизація мети уможлиблює виокремлення завдань, до яких належать:

- 1) Формування компетентності проектування дидактичної системи, що охоплює діяльність:
  - а) цілепокладання (визначення мети і завдань дидактичної взаємодії);
  - б) планування (визначення змісту взаємодії);
  - в) структурування (змісту навчального матеріалу);
  - г) прогнозування (передбачення умов функціонування дидактичної системи).

- 2) Формування компетентності організації та управління дидактичним процесом, що охоплює:
  - а) добір оптимальних методів, форм, засобів і технологій дидактичної взаємодії;
  - б) використання адекватних методів, форм і засобів оцінки результативності взаємодії.
- 3) Формування компетентності моделювання взаємодії, що передбачає:
  - а) організацію взаємодії на конкретному рівні: репродуктивному, продуктивному, конструктивному, креативному (творчому);
  - б) використання арсеналу (потенціалу) педагогічного спілкування, спрямованого на забезпечення ефективності рівнів дидактичної взаємодії.
- 4) Формування компетентності діагностування, що охоплює:
  - а) аналіз та самоаналіз дидактичного процесу (урок розглядається як одиниця відліку у дидактичній системі);
  - б) діагностування ефективності дидактичного середовища, його зовнішніх і внутрішніх складових;
  - в) діагностування ефективності дидактичної взаємодії на всіх етапах функціонування дидактичної системи: від проектування до оцінки результативності дидактичного процесу.

Під готовністю здійснювати діяльність розуміють здатність людини виконувати систему дій, операцій, що забезпечують вирішення поставлених проблем. Готовність як необхідна умова ефективного виконання діяльності є системним утворенням, що охоплює володіння теоретичними знаннями, практичним досвідом виконання діяльності та психологічною придатністю. Готовність учителя фізики до управління НПДУ визначається рівнем сформованості когнітивного та операційного компонентів готовності, а також сформованістю системи професійно-особистісних якостей.

Когнітивний компонент дидактичного менеджменту (знання) є теоретичною основою професійно-методичної підготовки вчителя фізики. Він передбачає володіння знаннями, що забезпечують ефективність управління НПДУ. До системи базових теоретичних знань з дидактичного менеджменту належать знання про:

- філософію, методологію управління та сучасні уявлення про управління педагогічним процесом як нелінійною системою (В.Кушнір);
- управління як системну і цілеспрямовану діяльність, що ґрунтується на фахово-професійній компетентності вчителя;
- функції управління, їх реалізацію у професійній діяльності;
- принципи і закономірності управління НПДУ;
- форми і методи управління;
- психолого-педагогічні засади управління НПДУ;
- стилі управління як визначальні показники стилів педагогічного спілкування, дидактичної взаємодії та індивідуального стилю діяльності педагога;
- управління як інноваційну діяльність тощо.

Операційний компонент готовності складають уміння, до яких належать: комунікативні; аналітичні; організаторські; проєктувальні; діагностичні; конструктивні; прогностичні.

Професійно-особистісні якості, що передбачають здатність вчителя здійснювати управління НПДУ, включають професійно-фахову компетентність, що забезпечує здатність реалізувати професійні функції; педагогічні здібності; психологічні властивості особистості педагога; особистісні якості майбутнього вчителя.

Діагностування готовності передбачає розробку моделі формування готовності та визначення критеріїв (параметрів) сформованості готовності до управління НПДУ.

Обґрунтування моделі формування готовності вчителя фізики до управління НПДУ (рис. 1), в свою чергу, передбачає визначення та реалізацію наступного: цілей, принципів, закономірностей, шляхів реалізації (змісту, форм, методів і засобів); компонентів готовності (змістового, мотиваційного, організаційно-управлінського, психодидактичного, професійно-особистісного) та критеріїв оцінки сформованості готовності вчителя фізики до управління НПДУ.

Розкриття сутності компонентів готовності уможливило визначення критеріїв оцінки сформованості готовності до НПДУ.

Так, зокрема, змістовий компонент готовності полягає у во-

лодінні змістом управлінської діяльності, а саме знаннями про сутність складових дидактичного менеджменту (проєктування дидактичного процесу: цілепокладання, прогнозування, планування; організацію та управління НПДУ; конструювання складових дидактичної системи: моделювання взаємодії та організацію і функціонування дидактичного середовища; діагностику ефективності управління у дидактичній системі) та уміннями реалізувати ці знання у ситуаціях, наближених до професійних.

Мотиваційний компонент готовності характеризується потребою у систематизації і узагальненні знань з методики фізики і їх організації у струнку систему дидактичного менеджменту; наявністю мотивації досягнення успіху у професійно-методичній діяльності; наявністю творчого самостимулювання у саморозвитку; потребою у саморефлексії та самоаналізі, самодіагностуванні як основи успішної самореалізації; наявністю потреби у діалогів взаємодії; прагнення успішно вирішувати педагогічні, психологічні, методичні, дидактичні, технологічні задачі.

Організаційно-управлінський компонент готовності характеризується сформованістю знань і умінь організовувати діяльність у відповідності до:

- 1) методології управління пізнавальною діяльністю учнів;
- 2) принципів і закономірностей управління НПДУ та особливостей здійснення керівництва НПДУ;
- 3) загальних і конкретних (дидактичних) цілей;
- 4) типу уроку, його місця в системі уроків;
- 5) вікових та індивідуальних властивостей учнів, рівня інтелектуальних запитів;
- 6) форм управління, що визначаються домінуючою моделлю взаємодії (яка, в свою чергу, визначається засвоєнням змісту фізичної освіти у відповідності до навчальної програми та профілю підготовки, а також соціально-психологічним кліматом) та рівнем функціонування дидактичного середовища (засоби наочності, дидактичне забезпечення, прилади і матеріали, демонстраційні експериментальні установки тощо);
- 7) методів взаємопов'язаної діяльності, що поєднують методи навчання (викладання і учіння) та методи управління;
- 8) індивідуального стилю професійної діяльності, що ґрунтується на стилі педагогічного спілкування та дидактичного управління;
- 9) результатів управління (рівнів успішності, рівнів розвитку пізнавальних інтересів учнів, розвиток творчих здібностей).

Психодидактичний аспект готовності вчителя фізики до управління пізнавальною діяльністю учнів характеризує уміння здійснювати керування на всіх етапах засвоєння знань: сприймання, осмислення (переробка), закріплення, застосування знань у типових ситуаціях, застосування знань у нових ситуаціях; впровадження виконання усіх етапів пізнавальної діяльності (засвоєння знань, оволодіння узагальненими способами дій, відпрацювання прийомів і способів дій, їх програм, алгоритмів, в процесі чого відбувається розвиток учня).

Психодидактичний показник готовності визначається:

- здатністю педагога забезпечувати психологічний вплив дидактичними засобами;
- володінням учителем способами навчальної діяльності: репродуктивними, проблемно-пошуковими, дослідницько-пізнавальними, переходу від зовнішньої предметної дії до внутрішніх мисленневих дій;
- уміннями здійснювати постановку і вирішувати сукупність дидактичних задач у відповідності до: а) об'єкта засвоєння (поняття, фізичні величини, закономірності, закони, концепції, фізичні теорії); б) виду знання, що підлягає засвоєнню: теоретичне, практичне, експериментальне, міжпредметне, методологічне (світоглядне); в) вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- володіння сукупністю дій і операцій, що складають сутність управління навчально-пізнавальною діяльністю: загальні (логічні прийоми і психологічні уміння) та специфічні (предметні) дії; дії цілепокладання; дії програмування; дії планування; виконавчі дії: вербальні, матеріальні, практичні, мисленнево-логічні, перцептивні, мнемічні, репродуктивні, продуктивні, перетворювальні, дослідницькі; дії контролю

Рис.1 Модель формування готовності вчителя до управління НПДУ

- (самоконтролю); дії оцінки (самооцінки);
- уміння структурувати матеріал на засадах оптимального, раціонального, інформативно-доцільного, прагматичного підходів;
- уміння здійснювати регуляцію взаємодії: у колективній, груповій та індивідуальній формах навчальної діяльності;
- знання способів активізації та стимулювання пізнавальної діяльності та уміння їх добирати у відповідності до цілей (загальних і конкретних);
- знання психологічних особливостей використання

комп'ютерів у навчанні та уміння оптимально поєднувати традиційні та інформаційно-комунікаційні технології навчання для реалізації дидактичних задач;

- знання психологічних засад проблемного, навчання та уміння поєднувати в управлінні НПДУ елементи проблемного та традиційного навчання;
- знання психологічних засад особистісно-орієнтованих технологій навчання та використання прийомів, способів, методів особистісно-орієнтованих технологій у навчальній діяльності тощо.

Професійно-особистісний показник готовності вчителя до управління НПДУ характеризує сформованість особистісних якостей, що забезпечують придатність до реалізації професійно-предметної діяльності. Йдеться про:

- педагогічну спрямованість особистості вчителя (інтереси, потреби, мотиви, здібності);
- сформованість системи саморегуляції, професійної само-рефлексії;
- сформованість психологічних якостей, що забезпечують ефективність дидактичної роботи;
- наявність позитивного досвіду міжгрупової взаємодії;
- сформованість індивідуального стилю педагогічного мислення, стилю дидактичного управління тощо.

Змістовий аналіз показників готовності уможливив визначення критеріїв оцінки сформованості готовності до управління НПДУ. Основними критеріями сформованості складових дидактичного менеджменту є наступні компетентності: **проективна, організаційно-управлінська, конструктивна, діагностична.**

Перевірка ефективності формування готовності за визначеною моделлю передбачає розкриття змісту визначених критеріїв оцінки та створення діагностичного інструментарію для експериментального визначення рівнів сформованості готовності майбутнього вчителя фізики до управління НПДУ за виокремленими критеріями.

Реалізація системи формування готовності до управління НПДУ здійснюється в рамках кредитно-модульної системи організації навчання, що передбачає розробку модульної програми курсу "Методика навчання фізики". Програма включає кілька змістових модулів (за основними розділами вивчення фізики). Струк-

тура модуля передбачає засвоєння таких блоків знань:

- теоретичного, яким охоплено наступні ключові компоненти фізичного знання: філософсько-методологічний; історико-культурний; системно-теоретичний; організаційно-дидактичний; інформаційно-методичний; операційно-технологічний; ціннісно-орієнтаційний;
- процесуального, що включає наступні компоненти: планово-організаційний; психолого-дидактичний; конструктивно-моделюючий; операційно-процесуальний; контрольно-діагностичний;
- діагностичного, що охоплює тематику самостійних робіт студентів, індивідуально-пошукових проєктів, спрямованих на конструювання майбутнім учителем дидактичних систем, через моделювання дидактичного середовища та дидактичної взаємодії. У цей блок входять також завдання для перевірки і оцінки якості та успішності засвоєння понять модуля, діагностичні програми та опис критеріїв оцінки виконання студентами різних видів навчальних робіт.

Таким чином, система формування готовності до управління НПДУ спрямована на посилення практичної складової підготовки педагога, що в свою чергу, впливає на підвищення якості підготовки вчителя, в цілому.

Готовність до управління НПДУ визначається сформованістю системи компетентностей, що передбачають виокремлення когнітивного та операційного компонентів готовності, а також сформованістю системи професійно-особистісних якостей педагога.

Розробка моделі формування готовності вчителя фізики до управління НПДУ на основі розкриття сутності дидактичного менеджменту уможливила визначення показників готовності, які охоплюють змістовий, мотиваційний, організаційно-управлінський, психодідактичний, професійно-особистісний компоненти. Змістовий аналіз показників готовності дозволив визначити критерії оцінки сформованості готовності вчителя до управління НПДУ, в якості яких визначено систему компетентностей: проективної, організаційно-управлінської, конструктивної, діагностичної.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із перевіркою ефективності формування готовності майбутнього вчителя фізики до управління НПДУ за визначеною моделлю.

Література

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю / Віктор Петрович Андрущенко. – К.: Знання України, 2005. – 804с
2. Вікторов В.Г. Регулювання якості освіти як філософсько-освітня проблема: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.пед.н.: спец. 19.00.10 «Організаційна психологія» / ІВОАПН України / Віктор Григорович Вікторов. – К., 2006. – 30с
3. Опачко М.В. Технологія дидактичного менеджменту: структура та умови реалізації / Магдаліна Василівна Опачко // Теоретичний та науково-методичний часопис: «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти»: додаток 3 (т.7). – К.: КНУ ім.Т.Г.Шевченка, 2007. – С.281-285
4. Опачко М.В. Дидактичний менеджмент у методичній підготовці вчителя фізики: роль і місце / Магдаліна Василівна Опачко // Науковий вісник УжНУ. Серія «Соціальна робота. Педагогіка». – 2008. – Вип.14. – С.117-120
5. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / За ред. В.Г.Кременя. Авт. колектив: М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І.Бабін. – Тернопіль: вид-во ТДПУ імені В.Гнатюка, 2004. – 147с

Опачко М.В.

Формирование готовности будущих учителей физики к реализации заданий дидактического менеджмента

Автор статьи рассматривает проблемы формирования готовности учителя физики к управлению учебно-познавательной деятельностью учащихся. Формирование готовности к управлению рассматривается как одно из эффективных средств повышения качества методического компонента подготовки педагога. Раскрывается сущность готовности, предложена модель формирования готовности. Определены параметры и критерии оценки сформированности готовности учителя к управлению учебно-познавательной деятельностью учащихся.

Ключевые слова: управление познавательной деятельностью учащихся, готовность к управлению, модель формирования готовности к управлению.

Opachko M.V.

Formation of readiness of future teachers of physics to the realization of tasks of didactic management

The author of the article has considered the issues of readiness formation of a physics teacher to the management of learning-cognitive activity of students. Formation of readiness for the management is considered as one of effective means of quality raising of the methodic component of a pedagogue training. The essence of the readiness has been disclosed as well as the model of readiness formation has been proposed. The readiness indicators and criteria of the formed teacher readiness to the management of cognitive activity of students have been defined.

Keywords: management of educational activity of pupils, readiness for management, model of formation of readiness for management.